

ЕПИЧЕСКАТА БИТКА НА РУСЕНЦИ ЗА ЧИСТ ВЪЗДУХ

*Информациите за мирните им протести
за човешкото право да дишат, за глахо, но твърдо
надигащото се гражданско общество.
Начин на употреба*

*Пламен Атанасов,
кореспондент на БТА в Русе (1987-1993)*

„Колко са девет години от изпълнената с чувства българо-румънска дружба? Онази същата, която роди хлорния динозавър на гюргевския бряг, продължаващ с учудваща ритмичност да трови русенския въздух.

Много са, ще кажат русенци и техните сънародници. Потвърждение за това са данните от папките, чийто прах бе изтупан едва след 10 ноември 1989 г. Анализите на атмосферния въздух в Русе показват, че докато през 1982 г. градът е бил обгазван с хлор и хлорни производни 26 пъти, то през 1987 г. това е ставало вече 72 пъти! При това наличието на отровите са били съответно 3 и 9,5 пъти над пределно допустимите концентрации. Своя черна сметка в тази статистика имат и минералните киселини, които са превишавали нормите от 10 до 24 пъти! Папките са съхранили и други чудовищни факти – болестите на дихателната система на русенци са се увеличили два пъти след пускането на химическия комбинат в Гюргево. Пак през тези девет години от вродени аномалии и недоносеност са пострадали стотици деца, други са се родили мъртви. Годините откриха за медиците термина „русенски бял дроб“, а за всички останали – „скоцид“.

Много са, ще кажат и жителите на цивилизованите страни от планетата Земя. Как е възможно толкова време да се търпи и да се диша отровен въздух? Къде е правителството, партията, чиято цел бе всичко в името и за благото на човека? Къде са журналистите? Да, народът русенски търпеше – отначало не разбрал хала си, после заглушаван от гръмки обещания... Правителството успокояваше хората и продължаваше да кокетничи с румънския си огледален образ. А журналистите отразяваха всяка нова среща на високо равнище. Някои пишеха, но... за служебно ползване. Дишаха заедно със своите съграждани, но не можеха за издишат тяхната болка. Остана им „сладката“ горчилка от нравоучителните псалми на Гриша Филипов и Петър Петров, мигове след което пред Партийния дом в Русе започна многохилядният митинг на измъчените майки и деца.

Времената се промениха. Сега русенци вече наистина показаха, че примирение няма да има. Те го показаха през горещите юлски дни, когато блокираха Дунав мост, показаха го и техните деца през първия си учебен ден. Епическата битка за живот ще продължи до убиването на хлорния ди-

нозавър от отсрещния бряг на Дунава. Своего място в нея намериха всички, независимо от политическите си убеждения, пол, вяра, възраст. Всички тях обедини създаденият преди по-малко от два месеца Комитет за спасение на Русе¹, който импулсира общите действия.

Достатъчно ли е всичко сторено досега? И да, и не. Да, защото гласността направи своето – 200-хилядният стон на Русе е чул. Не, защото отрочето на българо-румънската дружба продължава да трови русенския въздух.

Остава надеждата.

Септември, 1990“

Използвам като въведение в темата „За медиите като огледало на историята“ част от мой журналистически материал с това заглавие, писан в началото на септември 1990 г., тоест почти година след началото на демократичните промени у нас – като първопроходник за които се посочват именно русенските демонстрации срещу екологичния геноцид в периода 1987–1989 г. Според мен той дава една обща представа на случвалото се, но и още продължаващо хлорно производство на отсрещния дунавски бряг, което престъпно трови въздуха на русенци, както и наченките на по-смели и вече подкрепяни от цялото гражданско общество действия на жителите на големия български град.

„Само за служебно ползуване“, така се издаваха преди 10 ноември 1989 г. информацията на кореспондентите на БТА в страната, които те имаха задължение да подават при евентуални проблемни ситуации в различните региони. Тези приложения с оцветено в оранжево лого агенцията издаваше под гриф с различна степен за секретност. Моите служебни информации за екологичната драма на Русе бяха с гриф С-1 – нещо като първа степен, който се издаваше за ползване изключително и само за членовете на Политбюро на ЦК на БКП! С други думи, имам „честта“ да информирам най-високото йерархично ниво на управляващата партия. Е, и?

Какво ставаше на практика? Велможите си четяха секретните бюлетини, информираха се, след това „опровергаваха“ по своя си назидателен начин изнесеното от журналистите от различните медии (защото такива служебни информации предаваха на своите редакционни ръководства и колегите от БНР, БНТ, от националните всекидневници по онова време), гълчаха, мърмреха, наказваха. Светъл лъч беше появата на кратка информация, обикновено в ефира, предизвикана след поредно силно обгазяване на крайдунавския град. Това бяха силно редуцирани текстове, които в случая БТА предлагаше на обществото чрез своите абонати – радио, телевизия, печатни медии. И за разлика от типичното за телеграфните агенции безименно оформяне на информацията, тези – случайните – за хлорните атаки на русенския въздух, бяха поименни, т.е. след името на града и датата в скоби се изписваше „кор. на БТА Пл. Атанасов“. Да не би случайно да остане съмнение кой е подал

¹ Движението за самозащита на Русе заявява публично своето съществуване на 27 септември 1987 г., а Общественият комитет за екологична защита на Русе е учреден на 9 март 1988 г. в Дома на киното в София, след прожекцията на филма „Дишай“ на Юри Жиров.

тази информация, че после... След една такава зловеща хлорна атака срещу Русев, в една съботна вечер, водещият на „Панорама“ изчете кратката информация с всичките тези подробности.

Да, моите служебни информации, макар засекретени и неразгласявани, бяха огледало на ставащото в Русе! Въпреки че отиваха само до определен адресат, ползвани са „по усмотрение“, цитирани са „според зависи“ и т.н., аз знаех, че по този начин все пак обективната истина рано или късно ще достигне до обществото, ще отскочи до съседите, ще надхвърли и желязната завеса... Изпитвах удовлетворение, че макар и по този начин, казвам нещо за страданията на моите съграждани и за тежобата над родния ми град. Моите редактори в БТА неведнъж са изтъквали, че сигналите ми за „екоцида“ над русенци (така се наричаха още информациите) са приемани много добре. От което обаче не следваше похвала пред строя, а по-скоро още една крачка зад него – все пак ставаше дума за строго рамкирана кореспондентска работа.

Както точно са написали в книгата си колегите Веселина Антонова и Детелина Каменова², безхаберията на централната власт връзва ръцете и на местното управление. Потвърждение за това русенци намират на 23 септември 1987 г., когато на открито, пред Паметника на свободата, връзването на червени връзки на пионерите не е прекратено, въпреки че от Гюргево за пореден път се стеле задушливата миризма. Тя предизвиква припадъци на децата, кара ги да си свалят връзките и да ги използват като противогазии. Но никой от централните и местните фактори не смее да отмени зловещата церемония. Това кара шест жени³ от Русе да замислят и организират мирен протест, за да не могат повече властите да си затварят очите пред проблема – всички в Русе страдат от хлора, всички имат общ проблем и общ интерес да се спре заводът в Гюргево. Протестът на 28 септември е изключително по повод екологичната катастрофа в града, то личи и от изписаните лозунги: „Мирна демонстрация за въздух“, „Хлор – не!“, „Искаме здраво поколение!“, „Чист въздух за нашите деца!“, „Русе, обречен град ли е?“, „Дайте ни чист въздух!“...

Така се стигна и до 10 февруари 1988 г. – до демонстрацията на майките с количките. Тогава повече от 2000 русенци излязоха и вече за разлика от предишните няколко масови протеста шумно скандираха „Не щем да бъдем обречени“.

Всичко това се случи минути, след като другарите Гриша Филипов (член на Политбюро на ЦК на БКП) и Петър Петров (първи секретар на областния комитет на БКП в Русе) на искана от тях среща в Партийния дом са „набиваха обръчите“ на русенски журналисти: че за замърсяването на въздуха в града се пишло неправилно и тенденциозно; че това всъщност не

² Вж. Антонова, В., Д. Каменова. Демонтаж. Една балканска история от края на ХХ-ти век. Русе, 2008, 18–21.

³ Тодорка Бобева, Евгения Желева, Стефка Монова, Цонка Букурова, Албена Велкова и покойната Вяра Георгиева, в периода септември 1987 – февруари 1988 г., организират четири демонстрации. Към тях, които са безпартийни, се присъединява и партийната секретарка на предприятието Стела Костова, млада майка, която е родила дете с увреждания.

било хлор, а хлоропроизводни и т.н.; как румънците се дразнели, че се пише така... И изведнъж сред настъпилото мълчание, когато всички си мислеха, че „конското“ е свършило, Гриша Филипов попита „Кой е този Атанасов?“. Моя милост, кореспондентът на БТА в града, стана от стола си и в поза мирно (по думите на колегите после преbledнял и зачервен едновременно) доизслуша „рецензията“ за своите информации: „Много си активен, чета информацияте ти в ЦК, нещата са засилени, преувеличени“ и подобни... Успях да кажа смислено, че предавам служебна информация, за която имам задължение и съм длъжен да бъда точен, че вземам данните от Районна инспекция по опазване на околната среда (РИОПС) и Хигиенно-епидемиологична инспекция (ХЕИ), че няма нищо измислено. За пореден път лъсна безхаберното на партийните велможи към русенския екологичен проблем! Нещо повече. Като член на Политбюро Филипов е имал възможността да се информира винаги (смея да твърдя – точно, ясно и обективно!!!) за тровенето на русенци и за техните човешки искания за чист въздух през последните шест месеца! Но той дори не си е напънал ума да прозре, че написаното всъщност излиза на хартия и се предоставя единствено на тях – членовете на Политбюро и че обществото не е информирано именно заради техните забрани това да се прави... Че журналистите в тези години и месеци – според мен в мъчително раздвоение – едва ли не са работили само за техния информационен комфорт, в замяна на медийното затъмнение на своите съграждани.

В настъпилата пауза колеги попитаха дали да се пише за демонстрацията, която се очаква след минути пред сградата, на което получиха височайшият отговор: „Аз не мога да разбера... Ясно и чисто небе, прекрасен ден, въздухът свеж, защо е необходимо да се излиза, да се прави демонстрация?“ И докато Филипов се чудеше и надничаше през прозореца към площада пред Партийния дом, в залата влезе началникът на ОУ на МВР и като погледна многозначително към събраните, кимна с глава към другарите Петров и Филипов, което означаваше, че демонстрацията вече е започнала...

И така, разказът за 10 февруари 1988 г. продължава с това, че пред настъпващото към Партийния дом множество хора, начело с майките с детските колички; след „смисления“ си разговор с русенските журналисти, отвътре излиза членът на Политбюро на ЦК на БКП Гриша Филипов. Той се усмихва не особено адекватно на гневните русенци, явно пак не разбрал за какво са се събрали тези хора. Дори първоначално си мисли, че те са тук, за да го приветстват. Уви! Ушите му чуват отчетливо: „Какво се хилиш, бе?“, „Донесете микрофон!“... Нестихващи са възгласите и скандиранията: „Докога?“, „Въздух!“, „На съд в Хага!“, „Искаме здрави деца“, „Не щем да бъдем обречени!“, „Всеки ден умираме бавно!“, „Стига равнодушие!“, „Няма да се примирим!“, „Престъпно е за децата!“, „Демонтаж!“... Както съм описал тогава картината на последния русенски протест, като кореспондент на БТА от Русе, до съветския лидер Горбачов е изпратена и телеграма от митингуващите чрез Националния комитет за защита на мира. Същата телеграма е подадена и до Световната здравна организация чрез посолството на Швейцария.

Разбира се, последвалата политизация на този масов протест е добре описана в съществуващата литература. Известни и не толкова известни философи, журналисти, учени, археолози, кинодейци подемат борбата с властта за спасяването на Русе, която води до неизбежната политизация на протеста. Защото властта търси начини да противодейства на най-активните и най-изявените по различни канали – чрез сплашване, следене, изключване от партията, дискредитиране...

Какво може да се обобщи за медиите като огледало на историята от гледна точка на днешната 2018 г., цели 30 години след тази масова демонстрация на русенци? Събитие, но и първа брънка в зараждането на гражданското общество на България, на което бе посветена кръглата маса, състояла се в две издания в Русе и в София. Смятам, че тази история трябва да се помни, да се опознае и да се разказва – еднакво точно, ясно и обективно. Както приляга на едно гражданско общество, каквото вярваме, че тръгна именно от русенските площади, на които шест русенски жени привлякоха и изкараха русенци...